

Eräistä Knud Leemin lapin sanakirjoissa mainituista sanoista

1. Lapin kielen tutkimuksen uranuurtaja KNUD LEEM (1697—1774) teki mm. kaksi sanakirjaa, joista toinen, tanskalais-lappalainen »En Lappesk Nomenclator efter Den Dialect, som bruges af Fjeld-Lapperne i Porsanger-Fjorden» (lyhennetty seuraavassa N) ilmestyi 1756, toinen, »Lexicon lapponicum bipartitum'in» 1616 kaksipalstaista sivua käsittävä lappalais-tanskalais-latinalainen osa (lyh. L I) 1768. Leem ei ehtinyt valmistaa Lexicon bipartituminsa tanskalais-latinalais-lappalaista osaa (lyh. L II), jonka vasta 1781 julkaisi hänen työoverinsa GERHARD SANDBERG; se on kooltaan vain n. kolmannes ensimmäisestä osasta. Porsanginvuonon muinainen merilapin murre, johon Leem lähetysaarnaajatoimessaan perehtyi ja jota hänen kieli-tieteelliset teoksensa käsittelevät, on herättänyt myöhemmän tutkimuksen mielenkiintoa etenkin itälappalaisiin murteisiin viittaavien piirteidensä takia. Porsangin murteen sanastolliset erikoisuudet on J. A. FRIIS, Leemin ortografiaa parannellen, sisällyttänyt 1887 ilmestyneeseen suureen sanakirjaansa »Lexicon lapponicum—Ordbog over det lappiske Sprog». Aivan tyhjentävästi hän ei kuitenkaan ole tätä poimintaa suorittanut. Valitettava puute on se, että Friis ei ole Leemiä siteeratessaan maininnut lähdeään.

Vanhan lappalaiskulttuurin tutkija tavoittaa Leemin teoksista, tanskalais-lappalaisista sanakirjoista jopa käsittepiireiksi ryhmitettynä, runsaasti merilappalaisten omalaatuisia olosuhteita valaisevaa sanatietoa. Melkoiselle osalle siitä Leem on antanut sijan myös eloisassa kansatieteellisessä kuvauksessaan »Beskrivelse over Finnmarkens Lapper» (1767).

Seuraavassa tarkastellaan etymologiselta kannalta muutamia lapin sanoja, joiden ensimmäinen tai jopa ainoakin muistiinpanija on Leem.

2. Noidan, *noaaide*, naispuolinen vastine on Leemin mukaan *gapishjedne* 'Troid-qvinde' (N 599). Laajemmin sanaa selitetään L I 332: *gapishjedne* 'en Spaae-Qvinde, Signe-Kone, Hex, Troid-Qvinde, Troid-Kiærling, Troid-Kone'. Sana on ilmeisesti sm. *kave* sanan sukua. Tavallisenkin sm. *kapeen* vastineen, tästä lainautuneen 'avio-vaimon' nimityksen *gav* pl. *gapagak* 'en Hustro, Ægtefælde' (L I 358, vrt. N 221) Leem tuntee. Tämä sana tavataan useissa lapin murteissa naisen, vaimon t. nuorikon nimityksenä, vrt. T. I. ITKONEN Vir. 1959 s. 113. Porsangin *gapishjedne* näyttäisi perustuvan sen vahva-asteiseen vartaloon, jonka tyypistymää olisi *gap-*; siihen liittyvät dem.-suffiksi (*i*)*š* sekä *edne*, joka on alkuaan itsenäinen äitiä tarkoittava sana mutta on saanut eräissä myyttisperäisten naisolentojen nimissä sekä niistä kehittyneissä

hyönteisten nimityksissä johtimen luonteen, vrt. kirj., Vir. 1959 s. 106. Tunnetuin tämäntyyppisistä nimistä on lpN (Niels.) *āččišædne* 'navn på en kvinnelig eventyrsykkelse (som bl. a. tenkes å forårsake senestreck), brukt også som benevnelse på en overilet, ubetenksom kvinne; Thanatophilus lapponicus (en åtselbille)', jonka Leemkin on pannut kirjaan: *hazhjihjædne* 'en Art af Myg, større end Fluor' (L I 545, vrt. N 238 *hatzhjihjædne* 'et Slags Blod-suende Insecter, der ere noget store end de største Fluor'). Samaa tyyppiä edustaa myös porsankilainen kimalaisen nimi *mied'ishjædne* 'en Humle' (L I 811, vrt. N 209). Edellä sanotun perusteella Leemin *gapishjædne* on Nielsenin ortografian mukaiseen asuun siirrettyinä *gäppišædne*.

Sm. *kapeen* alkuperäiseksi vastineeksi selitti jo WIKLUND (UL 129, 133) ruotsinlappalaisen noita-akan nimen *qwopes*, *kuopas*, joka on palautettavissa asuun *kapeš g. *kapežen; vrt. karj. *kaveh*. Vanhin lapin sanaa koskeva lähde lienee HANS SKANKEN (1679—1739) »Epitomes historiae missionis lapponicæ», jonka mukaan *guaps* on joikaus- ja noitumistaitoisen naisen nimi (ks. Nordnorske samlinger V [1945] ss. 200, 250, REUTERSKIÖLD Källskrifter till lapparnas mytologi 101; Leemin »Beskrivelsen» liitteenä painettuun E. J. JESSENIN yleiskatsaukseen »Afhandling om de Norske Finnars og Lappers Hedenske Religion», jonka aineisto on peräisin Skankelta, sana on tullut virheellisessä asussa *guape* [s. 46]). J. QVIGSTAD on Skanken lähetyshistoriaan laatimissaan huomautuksissa (Nordnorske samlinger V 43) verrannut *guaps* sanaa Leemin mainitsemaan noita-akan nimeen selittämättä, millaiseksi hän niiden suhteen käsittää. Varsin kummallista on, että *kuopas* sanan yhteyteen vain kiertoteitse kuuluva *gapishjædne* tarkoittaa sekin noita-akkaa. Onko kyseessä pelkkä sattuma? *Gapishjædne* nimityksen todennäköisellä kantasanalla *gābā* (*gāvā*) ei ole lapissa mitään uskomuksiin viittaavaa vivahdusta. Sen sijaan on kaksikielisillä lappalaisilla ehkä ollut ylimuistoisista ajoista periytyvä käsitys lp. *kuopas* sanan ja suomen myytilisen *kapeen* 'haltijatar, luonnotar tms.' yhteenkuuluvuudesta. Näin olisi *kapeen* 'naisen' merkityksestä lainautuneen, äänneasultansa puolittain suomalaisen *gābā* sanan pohjalta voitu muodostaa *kuopas* sanalle synonyymi *gapishjædne*. On silti otettava huomioon mahdollisuus, että *gapishjædne* olisi *gābā* sanasta kokonaan erillinen lainaus sm. *kapeesta*, jonka lappalaiset olisivat kai siinä tapauksessa tunteneet myös nimenomaan noita-akan nimenä. Porsangin murteen *gapishjædne* joka tapauksessa täysin vahvistaa sm. *kave* ~ lp. *kuopas* rinnastuksen, jonka esim. vielä TOIVONEN (SKES I 175) katsoi tarpeelliseksi varustaa kysymysmerkillä.

3. Sanan *rag'ok* pl. *rag'okak* 'en liden Slæde, paa Norsk: en Kielke' (L I 987, vrt. L II 375, N 484; > Friis *ragok*, *-goka* 'en liden Slæde, Kjælke') ovat GENETZ (Ensi tav. vok. 36, 38) ja WIKLUND (UL 239) yhdistäneet sm. *reki* sanaan. Rinnastuksen mainitsee myös KALIMA Baltt. lain. 153 ottamatta siihen kantaa. Lp. sana, joka Nielsenin ortografialla kirjoitettuna ilmeisesti olisi *rāgok*, näyttää kuitenkin kuuluvan seur. substantiivin yhteyteen: lpN (Friis) *rako* g. *ra go* 'Drag el. Beklædning paa Baadkjøl, Straakjøl', L *rāhkō* 'en slags kælke, med vilken man forslar kâtastängerna om vintern', Et. *drāhko*, *drāgo* 'Schlitten, auf welchem die Lappen die Zeltstangen transportieren'. Läheistä sukua tälle sanalle on *e*-vartaloinen N *rakke* g. *rāge* 'drag, beklæd-

ning, på båtkjøl', Et. *drāhkē* 'der lose Kiel (eines Bootes)'. Sanat ovat skandinaavisia lainoja. QVIGSTAD'n mukaan kelkkaa, rekeä merkitsevän *o*-vartaloisen sanan vastine on norj. *drog* f., ruots. murt. *drög, dråg* f. (NL 135), kun taas lähin vertauskohta kölin suojusta, irtoköliä tarkoittavalle *e*- t. *o*-vartaloiselle sanalle olisi mnorj., norj. *drag* n. (mts. 256). Selitys saattaa pääpiirteissään olla oikea. Ruots. *drög* 'ett slags grof (vanl. oskodd) arbetsläde (med långa medar o. slät brädbotten) att forsla sten, stockar o.d. på; släpa', joka palautuu ksk. asuun **drōziō-* (HELLQUIST Sv. etym. ordb.), ei tulle originaalina kysymykseen. Tosin se on muiden yllä esitettyjen sk. sanojen sukulainen — samaa kantaa kuin ruots. verbi *draga* —, mutta edustaa toista ablautastetta, josta lapin l. tavun heleä *a* olisi tuskin voinut missään vaiheessa kehittyä. Norj. *drog* f. 'en kort Slæde at kjøre Tømmerstokke paa; et Drag' ja ruots. *dråg* f. 'grof kälke l. drög (använd vid timmerkörning)' lienevät molemmatkin palautettavissa ksk. muotoon *drazō (Hellquist, mt.), joka näyttää soveltuvan moitteettomasti lähtökohdaksi lapin *o*-vartaloiselle kelkan, reen nimitykselle. Mnorj. *drag* n. 'Beklædning som lægges under Baadkjøl eller Slædemede for at beskytte eller bevare samme, naar Baad trækkes op eller ud, Slæde trækkes hen over Jorden' edellyttää ksk. yks. nominatiivimuotoa *draza. Juuri siihen samaa merkitsevä lp. *e*-vartaloinen *rakke* hyvin rinnastuu. Kuten mainittiin, Qvigstad semasiologisista syistä vertaa myös Friisin tuntemaa *o*-vartaloista lpN *rako* 'veneen kölin suojus' substantiivina tähän sk. neutrisukuiseen sanaan, erottaen sen sitä äänteellisesti vastaavasta muiden murteiden kelkkaa, rekeä tarkoittavasta sanasta. Tämä ehkä onkin aiheellista. Msk. *draza n. sanan mon. nominatiivi ja akkusatiivi oli *drazu, vielä aikaisemmin *drazō; lpN *rako* (Nielsenin kirjoitustavan mukaisessa asussa *rakko*) voi olla peräisin tästä *u*- resp. *ō*-päätteisestä monikkomuodosta. Mutta jos hyväksymme tämän selitysmahdollisuuden, silloin voimme kysyä, eikö msk. *draza sanan monikosta selity yhtä hyvin myös lpL *rāhkō*, lpEt. *drāhko* 'kelkka, reki'. Kohta tuleekin puhe seikoista, jotka osoittavat, kuinka läheisiä merkitykset 'kölin suojuksena käytetty irtojalas' sekä 'kelkka, reki' ovat toisilleen sekä kuinka luontevaa olisi olettaa lapin niitä tarkoittaville *o*-vartaloisille sanoille monikollista sk. originaalia.

Ensimmältä tulee ajatelleeksi, että Porsangin murteen *ragok* 'kelkka' olisi deminutiiviksi käsitettävä muoto, johdettu synonyymistaan *rakko* suffiksilla *k* (< *kka). Kuitenkaan lapin *k* (*ok*) johtimella ei ole deminutiivista merkitystä, vaan sillä muodostetut substantiivit merkitsevät jotakin, joka materiaalisesti tai ominaisuuksiltaan kuuluu kantasanan tarkoitteen yhteyteen, deverbaalisina myös kantasanalla ilmaistun tekemisen tulosta (vrt. NIELSEN Lærebok i lappisk I 198—199). Paremminkin kävisi päinsä selittää *ragok ok*-johdannaiseksi *e*-vartaloisesta *rakke* sanasta. Viimeksi mainitun tarkoite on irtojalas, joka sijoitetaan kölin alle; *ragok* sanan alkuperäinen merkitys olisi tällöin ollut 'jalaksellinen, jalaksilla varustettu', vrt. esim. lpL *suorōk* 'vars stam har två l. flera toppar (om träd); som har många grenar, grenrik', I *suoroh* 'puuhaarukka, jolla kortteita nostetaan muuripadasta; (kuv.) huonomaineisen naisen nimitys' < L *suorrē* 'gren, förgrening (i väg); skrev', I *syeri* 'haara (puussa, poronsarvessa)'. Mutta ilmeisesti tämäkään selitys ei osu oikeaan, sillä inarinlapissa on

eräs sana, jota ei voi erottaa *ragok* sanan yhteydestä ja joka pakottaa selittämään sen rakenteen toisin.

Kyseinen lpI *rävuh* (= foneett. *rävùh*, *ràvuvh*) merkitsee ÄIMÄN mukaan 'reenta-painen, jolla veneitä talvella kuljetetaan; käytettiin keväällä siihen aikaan kuin ei ollut kelkkoja'; kirjoittajan saama selitys kuuluu: 'tilapäinen kelkka: hakataan kaksi päästään hiukan käyrää puuta jalaksiksi, jotka yhdistetään kahdella poikkipuulla; käytetään etenkin kun keväällä harrinkudun aikaan venettä miesvoimin vedetään jäähän auenneihin sulapaikkoihin'. LpI *rävuh* sanan loppu-*h* (< *k) ei ole johdin, vaan mon. nominatiivin päätte. Sana on nim. plurale tantum, kuten sen muut sijat (esim. akkusatiivi *räävuid*, komitatiivi *rävuijijn*) osoittavat. Tuskin voi otaksua muuta kuin että Leem on sattunut kuulemaan *ragok* sanasta vain nominatiivin ja käsittänyt sen useihin *ok*-johdannaisiin rinnastuvaksi yksikkömuodoksi; *ragokak* olisi pelkästään teorioitu monikko. LpI *rävuh* vastaa *ragok* sanaa muuten säännöllisesti, mutta sanan sisällä odottaisi lyhyen *v*:n sijasta geminaattasarjaan kuuluvaa. Vokaalien välisen *γ:n jatkajana nim. inarilapissa on geminaatta-*v*; alkuperäisen muodon *rāγāk olisi siten pitänyt kehittyä asuun *räävuh (= foneett. *rāūvuh). Kumminkin on ymmärrettävää, että tällaisessa monikollisessa, kauttaaltaan heikkoasteisessa sanassa saattoi tapahtua ääntämisen yksinkertaistumista tietävä sarjasiirtymä *ūv > *v*; *ūv*:n ja *v*:n akustinen ero on muutenkin pieni.

Ragok, *rävuh* sanan monikollisuus selittyy lähdeettä alkumerkityksestä 'jalakset, jalaspari': kahdesta jalaksesta tulee yhdistämällä kelkka. Vrt. myös samantapaisten kuljetusneuvojen monikollisuutta suomessa: *purilaat*, *sapilaat*, *paarit*. Ei liene mahdotonta, että plurale tantum *ragok* heijastaisi jo sk. lainanantajataholla esiintynyttä käytäntöä: ksk. *draza n. olisi merkinnyt jonkinlaista jalasta, jolloin sen monikko-muotoa *drazō, *drazu olisi voitu käyttää reen, kelkan merkityksessä. Kannattanee harkita, olisiko edellä mainittu ksk. *drazō f. (> norj. *drog* 'lyhyt reki') alkuaan ollut vain *draza n. sanan monikko, joka myöhemmin olisi käsitetty feminiinisukuisiksi yks. nominatiiviksi, feminiinien yks. nom. ja neutrien mon. nom. kun olivat päätteeltään samanlaiset; sellaisesta siirtymästä on muitakin esimerkkejä. (Tästä on prof. Olav Ahlbäck suullisesti huomauttanut.)

Ragok sanalla on kaukaisia sukulaisia suomen kielessäkin. Murteidemme *rai*, *raji*, *trai*, *raiti* 'veneen kölin suojus' ovat peräisin ruots. sanan *drag* id. (< ksk. *draza n.) suomenruotsalaisista muodoista, ks. SKES III s. v. *rai*¹. Mainittava on myös *rouki* (Vehkalahti, Haapasaari, Suursaari, Tytärsaari) 'irtonainen jalas, joka kiinnitetään veneen köliin, kun venettä talvikalastuksessa ja hylkeenpyynnissä joudutaan työntäen kuljettamaan jäällä', *rovi* (Seiskari, Lavansaari) 'hyljeveneen jalas'. Näiden lähin äänteellinen vastine on viron rannikkomurteen (Wied.) *trõu* g. *trõui* 'Unterlage unter dem Kiel eines Bootes (wenn es über das Eis gezogen wird)'. Sanat ovatkin varmaan tulleet suomeen joko virosta tai Viron ruotsista. Lähtökohtana lienee ollut ruots. *drög*, joka Noarootsin (Nuckön) murteessa esiintyy DANELLIN mukaan asussa *drau* 'släde för stenforsling', tai ruots. *dråg*. Suomen ja viron sanojen äännesuhteet ovat epäselvät. Ruotsalaismurteista eivät saatavissa olevat lähteet mainitse asuja

*drou, *droug, joista ne parhaiten selittyisivät. Oman pienen ongelmansa muodosta: myös *rouki* sanan *k*. Onko sillä ollut vastineensa originaalissa, vaiko onko se analoginen, gen.-muodon *rouvin* rinnalle syntynyt? Kokonaan toiseen sanaan on sekaantunut Virolahden *roukku* 'vene'en tilapäisjalas'. Mielenkiintoa herättää myös se, että suomen ja viron sanat tarkoittavat irtoköliä, kun taas niiden originaaleiksi sopivilla ruotsin sanoilla on ilmoitettu olevan vain merkitys 'reki, kelkka'.

4. Porsangin murteen sanoja on Leemin mukaan myös *suodnje* 'et Hul i en udhulet Snee-Banke, hvori en utroe Rinsdyrenes Natte-Vogter forstikker sig, naar Sneen hæftig flyger' (L I 1299, vrt. N 218 *suodngje* 'Hul, som mand graver ind i Sneen, hvor den til en stor Banke er samenblæst, for der at have Skjul, naar Vejret er ondt, og Sneen flyger stærk'). Sanan on Friis ottanut Leemiltä sanakirjaansa: *suodnje* 'Hul, som graves i Sne, og hvori Renvogterne søger Ly for Uveir'. Tätä muistuttaa suuresti lpN (Niels.) *suow'dnje* 'beitehull, hull i sneen, som ren har gravet for å kunne beite; Kt [= Koutokeino] også om hull i sneen, som rype gjemmer sig i, og om hull som folk har gravet ved å ta sne til smelting, eller for å finne ly mot uvær'. Herää itsestään kysymys, eikö Leemin *suodnje* olekin sama sana kuin *suow'dnje*, jonka kirjaanpanija olisi kuullut hiukan virheellisesti. Tällaisissa tapauksissa, joissa triftongia seuraa konsonanttiyhtymä, voi harjaantuneenkin korva joskus pittää. Vähän samantapainen erehdys on Leemille sattunut sanan *vovdncm* 'søger efter' (vrt. N 568 *vovdnom*) merkinnässä. Siinä olisi pitänyt kirjoittaa *vuov-* (vrt. lpN [Friis] *vuovdnot* 'fare omkring og snuse ivrigt for at finde noget paa et Sted, hvor der findes Lugt' = L *vuow'nöt*, I *vuåvnud*), kuten Leem muuten tavallisesti on tehnytkin, esim. *vuovdam* 'sælger', *vuovsam* 'jeg spyer, kaster op'. *Vovdnom* sanassa on siis *uov*-triftongin alkukomponentti, *suodnje* sanassa sen viimeinen komponentti jäänyt havaitsematta.

LpN *suow'dnje* sanan vastineita muissa lapin murteissa ovat inarinlapin *syevņis* (= foneett. *suæuņis*) 'lumessa oleva riekon t. metson makuukuoppa t. kuoppa, jonka poro on kaivanut etsiessään lumen alta jäkälää' ja epäilemättä myös lpEt., Vefs. (Lagercr.) *stüöumiε* 'eine Grube, die man mit dem Stabe im Schnee macht, um darin zu übernachten'. Inarinlapin sanaan, josta suppealla alalla esiintyy sporadista *uæ > ē* muutosta osoittava sivumuoto *seevņis* (= foneett. *sēuņis*), on liittynyt johdin *s*.

Kantalapissa näyttää sanansisäisen *v*:n jäljessä tavatun sekä *ń* että *ņ*, mutta murteissa mainituilla nasaaleilla on tässä asemassa ollut taipumusta sulautua yhteen. Ruijanlapin Pulmangin ja Kaarasjoen murteissa esiintyy erikseen *w'dnj* : *wņj* ja toisaalta *w'gņ* : *wņj*. Sikäli kuin niukasta aineistosta voi teldä päätelmiä, Porsangin murteessa edellistä konsonanttiyhtymää vastaa yleensä *vdnj* : *vņj* (poikkeus: lpN *lāw'dnje* 'turve' ~ Pors. *lavbme*), jälkimmäistä *vbm*: *vm* t. *vgnj* : *vņj*. Inarinlapissa ei mitään ryhmäeroa esiinny. Edustus on täällä varsin kirjava. Itä-Inarin murteessa tuntuu valtaedustuksena olevan *vņj*, mutta kielialueen länsiosassa kuulee melkoisesti myös *vń*:ää; nykyisin harvinainen *vņj* lienee vielä vuosisadan alussa esiintynyt varsinkin Länsi-Inarissa monilla yksilöillä. Murresekaannuksista varmaan johtuu, että samakin henkilö voi käyttää milloin *vņ-*, milloin *vń*-ääntämystä. Lisäksi voi havaita ainakin eräiden henki-

löiden, joilla »asiallisissa» sanoissa *vh*-ääntämys on vallitsevana, mielellään ääntävän deskriptiivis-affektisissa sanoissa *vi*:n. Eteläläpin Vefsenin murretta koskevissa lähteissä ei norjanlapin *vh*-sanoilla näy olevan ainakaan selviä vastineita; *vi*-sanojen vastineissa LAGERCRANTZ on kirjoittanut *uŕi*:n (myöh. *vi*:n), poikkeuksena on esillä oleva sana *süöumie*, jossa tekisi mieli epäillä 1. tavun labiaalidiftongin aiheuttamaa sporadista labiaalistumista *i(ŕ) > m*. Jos Pulmangin ja Kaarasjoen edustus palautuu kantalapin suhteisiin, kuten todennäköistä on, niin *suow'dnje* sanan klp. asu olisi ollut **sövnē*, joka puolestaan edellyttäisi esilappalaista muotoa **savna* t. **šavna*. Edellisestä vaihtoehdosta tulisi sm. taholla *sauna*, ja näin ehkä tämän kulttuurisanamme alkuperä selittyikin. SETÄLÄ on käsitellessään YSÄH 148 semmoisia vanhoja kirjoitusasuja kuin *Saugna-Heicki* (Visulahti, Savo v. 1600), joiden *g*:n hän katsoo pelkästään ortografiseksi, lausunut: »verraten liiv. sanaan *sōna* < *souna < sauna näkyy että yhteissuomal. alkumuoto on ollut sauna.» Toisaalta KUSTAA VILKUNA on huomauttanut: »Äänteellisesti mielenkiintoisia muotoja — — — on *sakna* Karjalan Kannaksen itäosista ja *saina* Laukaasta. *Saknasta* on eri kyselyillä koitettu hankkia lisätietoja ja vahvistusta ensimmäiseen tietoon, ja näyttääkin siltä kuin *sakna* todella olisi ollut olemassa, vaikkakin nyt jo on melkein hävinnyt kielestä; eteläviron *sann* viittaa myös, kuten tunnettua, *-kn-:ään*» (Vir. 1932 s. 256). Sanan ims. äännesuhteet ovat siis jossain määrin epäselvät. Lapin kannalta sopisi **sakna* ilmeisesti yhtä hyvin kuin **savna suow'dnje* sanan vanhimmaksi muodoksi, sillä antekonsonanttinen **k* on lappissa vokaaliutunut ja langennut yhteen alkup. **v*:n kanssa. Eteläläpin osalta vertailumateriaali on tältä kohdilta tosin miltei olematon; huom. kuitenkin esim. Snåsan murteen (Lagercr.) *wjō-wjje* 'Einsatz, Erweiterungskeil in Kleidern' < **vakja* (> sm. *vaaja*).

Merkitys 'kinokseen tuulensuojaksi t. yöpymistä varten kaivettu kuoppa' on lp. *suow'dnje* sanalla epäilemättä vanha, koska se esiintyy kaukana toisistaan sijaitsevilla paikoilla. Sikäli kuin *sauna* lapin sanan yhteyteen kuuluu, senkin olisi oletettava tarikoittaneen alun perin jonkinlaista lumeen tai maahan ihmissuojaksi tehtyä kaivantoa. Tämä kyllä vastaa ainakin U. T. SIRELIUKSEN näkemystä saunan kehityksestä: »Suom. s[auna] on alkuaan samalla asunto — ensiksi nähtävästi maa-asunto (sellaisia on vielä köyhälistöllä maalla mäkirinteissä), sitten maanpäällinen hirsirakennus — — —» (Iso Tietosanakirja 8 s.v. *sauna*; v. 1916). Sireliuksen tarkoittamaa saunatyyppejä edustaa esim. nilsiäläinen *maasauna*, joka on »osittain maan sisään rakennettu sauna. Ne ovat etenkin varhemmin olleet täällä yleisiä. Rinteeseen on kaivettu kuoppa, jonka seinämiä on voitu vahvistaa hirsillä. Maanpinnan yläpuolella on pari kolme hirsikertaa — — —. Maasaunoihin on mennyt vähän puita ja niitä on ollut nopea rakentaa, minkä vuoksi niiden sanotaan olleen niin yleisiä» (SIMO HÄMÄLÄINEN, SS:n ark.).

Norjan- ja itälappalaisella alueella tunnetaan suomalaisperäisenä lainasanana N *saw'dne* ~ *saw'dnje*, I *sävi*, Ko. *saūñē*, Kld. *sāūñē* 'sauna'. Kummallista kyllä siinä on odotuksenmukaisen *n*:n sijasta paikoin *i* (norjanlapin länsirujalaisissa murteissa) t. *ŕ* (koltan Paatsjoen murt. *saūñŕē*; *ŕ*:lliseksi lienee tulkittava myös Leemin Por-

sangista merkitsemä *savagne*, ks. L I 1123, N 25). Tässä sanassa *ñ-*, *η-*edustuksen täytyy olla sekundääristä kehitymää, mistä se johtuneekin.

Vihdoin mainittakoon LAGERCRANTZIN Vefsenin murteesta merkitsemä, sm. *saunaa* jossain määrin muistuttava sana *šūauna* 'Feuerstätte, Rauchfang; Platz, auf dem Rauch aufsteigt und eine Menschenwohnung angibt' (Wb. des Südlp. 157), myöh. kirj. *šūa-wnä* 'Rauchfang, Feuerstätte' (LW 828). Lagercrantz on (viim. main. paikassa) epäröiden pitänyt sitä *sauna* sanasta lainautuneena. Tähän oletukseen on vaikea ottaa kantaa ensinnäkin lp. substantiivin toisessa tavussa olevan heleän *a:n* vuoksi, joka voi olla myös supistumavokaali. Toiseksi, jos sanan ensi tavun diftongi kuuluu *oa*-sarjaan, kuten Lagercrantz on asian käsittänyt, se olisi aikaisemman *a:n* jatkajaksi perin outo. Sm. *saunan* alkuperäisvastineeksi ahdasalainen *šūauna* ei äänneellisistä syistä missään tapauksessa sovellu, ja sen suomesta lainautumisenkin osalta lienee kysymystä pidettävä avoimena.

Über einige in den lappischen Wörterbüchern Knud Leems erwähnte Wörter

VON ERKKI ITKONEN

Professor KNUD LEEM (1697—1774), anfänglich Missionar unter den Seelappen am Porsangerfjord, verfasste u. a. zwei Wörterbücher des nunmehr schon ausgestorbenen Porsangerdialektes. Hier werden drei von Leem erwähnte Wörter etymologisch behandelt.

Das Wort *gäpishjædne* 'Hexe' ist aller Wahrscheinlichkeit nach *gäppišædne* zu lesen. Vermutlich ist es aus dem Wort *gäbä* Gen. *gäppäg(ä)* 'Weib, Hausfrau' mittels des Suffixkomplexes *iš + ædne* atgeleitet, vgl. z. B. das den gleichen Typ vertretende Wort *äčičišædne* 'eine böse Fee'. Lp. *gäbä* ist, wie bekannt, aus dem fi. *kave* Gen. *kapeen* 'Fee, weiblicher Naturgeist; Weib' entlehnt, das eine Entsprechung in dem schwedisch-lappischen Wort *kuopas* 'Hexe' hat, vgl. WIKLUND UL 129. Der Missionar HANS SKANKE (1679—1739) erwähnt das letztgenannte Wort in seiner Missionsgeschichte in der Form *guaps*. Vielleicht waren sich zweisprachige Lappen seit alters der Zusammengehörigkeit von lp. *kuopas* und fi. *kave* bewusst, und so konnte man aus dem seiner Form nach halbwegs finnischen Wort *gäbä*, das selbst keine mythologische Bedeutungsnuance besitzt, die Benennung *gäpishjædne* als Synonym von *kuopas* bilden.

Mit dem Wort *ragok* 'kleiner Schlitten, Handschlitten' kann inarilappisches *rävuh* 'provisorischer Schlitten, der als Kufen zwei krümmengewachsene Hölzer hat, die mit Querhölzern befestigt sind' verknüpft werden. Das Wort *ragok*, *rävuh* ist ein plurale tantum und hat mutmasslich anfangs '(Paar von)

Kufen' bedeutet. Im Lappischen kommt das genannte Wort auch in der Singularform vor: *rakko* Gen. *rägo* 'der lose Kiel (eines Bootes); Schlitten, Handschlitten'. Es stammt, wie QVIGSTAD NL 135, 256 gezeigt hat, aus dem Skandinavischen, vgl. urnord. **draza* n. (> altnorw., norw. *drag* 'der lose Kiel'), **draʒo* f. (> norw. *drag* 'kurzer Schlitten'). — Indirekt mit lp. *ragok* verwandt sind die finnischen Dialektwörter *rai*, *raji*, *trai*, *raiti* 'der lose Kiel' (< schw. *drag* id., siehe SKES III 715) und *rouki*, *rovi* id. (< wahrscheinlich schw. *drög* 'Arbeitsschlitten' od. *dräg* id., vielleicht durch die Vermittlung des estn. Wortes *trou* 'Unterlage unter dem Kiel eines Bootes').

Das von Leem erwähnte Wort *suodnje* 'eine in die Schneewehe gegrabene Grube, in der sich Rentierhirten während des Schneegestöbers aufhalten' ist wahrscheinlich mit lp. *suowdnje* identisch, das aus dem Süd-, Norwegisch- und Inarilappischen u. a. in der Bedeutung 'Schnee-grube, in der man übernachtet od. sich während des Ungewiters aufhält' aufgezeichnet worden ist. Lp. *suowdnje* kann auf eine vorlappische Form **sävna* zurückgehen, dem im Ostseefinnischen die Form *sauna* entspräche. Es gibt wirklich ein bekanntes Wort mit dieser Lautgestalt, das 'Badestube' bedeutet. Z. B. U. T. SIRELIUS war der Ansicht, die Sauna sei anfänglich eine in der Erdgrube gebaute Wohn-Badestube gewesen; solche Badestuben gibt es in Finnland immer noch. Die Bedeutung von lp. *suowdnje* stimmt gut mit dieser Annahme überein.